

ექსტრაქტივისტული რეჟიმები და ჩამორთმევა დაგროვებით ჭიათურაში

გიორგი ცინცაძე

ჭიათურის დღევანდელი მდგომარეობის გასაგებად აუცილებელია ბუნებრივი რესურსების ათვისების იმ ისტორიული რეჟიმების გააზრება, რომლებიც წიაღისეულის მოპოვებას წარსულში განაპირობებდნენ. არსებული პოლიტიკონომიკური სტრუქტურა ისტორიული პროცესების შედეგი და მათი გაგრძელებაა, დღევანდელი ეკოლოგიური მდგომარეობა კი დაბინძურებისა და ბუნებრივი გარემოსთვის მიყენებული ზიანის თითქმის 150-წლიანი ისტორიის შედეგი. ამიტომ, სტატიას ისტორიული მიმოხილვით დავიწყებთ, შემდეგ კი – შემოთავაზებული თეორიული ჩარჩოს დახმარებით – შევეცდებით პასუხი გავცეთ ორ კითხვას: (1) წიაღისეულის მოპოვების რა ძირითადი რეჟიმები გვხვდება ჭიათურაში და რა განასხვავებს მათ? ხოლო მეორე მხრივ, (2) რა უცვლელი მახასიათებლებით გამოირჩევა მანგანუმის მოპოვება ჭიათურაში?

შესავალში მიმოხილულ ისტორიას, კრიტიკული პერიოდიზაციის შესაძლებლობების დასაწახად, თეორიული ჩარჩოს მიხედვით გავაანალიზებთ, რომელიც ექსტრაქტივისტულ თეორიას და დევიდ ჰარვის „ჩამორთმევით ტერმინოლოგიას“ ეფუძნება. მათი დახმარებით შევეცდებით მოპოვების საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა რეჟიმები შესაბამის ექსტრაქტივისტულ პროცესებს დავუკავშიროთ. ბოლოს ყურადღებას რეჟიმებს შორის საერთოზე – ბუნებრივი გარემოს ექსპლუატაციაზე – გადავიტანთ და მის მასშტაბსა და ლოგიკას განვიხილავთ.

ჭიათურაში მანგანუმის მოპოვების მოკლე ისტორია

ჭიათურაში რამდენიმე ტიპის მანგანუმის მადანი გვხვდება – მათ, როგორც წესი, ბუნებრივი მინარევების მიხედვით აცალკევებენ (სუფთა მანგანუმი, მინარევების გარეშე, ბუნებაში არ არსებობს): პიროლუზიტი, როდოქროზიტი, პსილომელანი და მანგანიტი. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანი პიროლუზიტი და მანგანიტია. მანგანუმი თორმეტ ზეგანზეა გადანაწილებული: მღვიმევი, დარკვეთი, ითხვისი, შუქრუთი, პერევისა, სარეკი, პასიეთი, რგანი, ზედა რგანი, ქვედა რგანი, ბუნიკაურები და თაბაგრები. თორმეტივე ზეგანი მდინარე ყვირილას აუზის შემადგენელი ნაწილია.

მსოფლიოში მოპოვებული მანგანუმის 90% ფეროშენადნობთა წარმოებაში გამოიყენება. ამ მხრივ გამოწვევის არც ჭიათურის მანგანუმა. მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანაში ხვდება, ნაწილი კი, იმავე მიზნით, ნედლი ფორმით ექსპორტირდება.

ჭიათურაში მანგანუმი 1847 წელს აღმოაჩინეს, თუმცა მოპოვება მხოლოდ 30 წლის შემდეგ, 1879 წელს დაიწყო. მოპოვების დაწყებასთან ერთად გაჩნდა ქალაქიც, სადაც მალევე 5,000-ზე მეტი ოჯახი დასახლდა. კომერციულად მოპოვებადი მანგანუმის აღმოჩენას ადგილზე როგორც მსხვილი, ისე მცირე კერძო მომპოვებლების გაჩენა მოჰყვა. 1895 წელს დასრულდა ზესტაფონი-ჭიათურის რკინიგზის ხაზის მშენებლობა, რომელიც ერთ-ერთ პირველ სარკინიგზო მარშრუტს, ფოთი-ზესტაფონის ხაზს დაუკავშირდა. სარკინიგზო ინფრასტრუქტურამ ჭიათურის წიაღისეულის საექსპორტო პოტენციალი გაზარდა და საინვესტიციოდ კიდევ უფრო მიმზიდველი გახადა.

მსხვილ ინვესტორთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი გერმანელი კრუპების ოჯახი იყო. პირველ მსოფლიო ომამდე მათ მოახერხეს, პროდუქცია იმდენად გაეზარდათ, რომ ჯერ კიდევ 1892 წელს ჭიათურაში მოპოვებულმა მანგანუმმა მსოფლიო ბაზრის 38 პროცენტი დაიკავა, წარმოებამ კი, 1913 წლისთვის, მილიონ ტონა მადანს გადააჭარბა, რაც იმ დროისთვის მსოფლიოში მოპოვებული მანგანუმის ნახევარს შეადგენდა. წიაღისეულის ნახევარზე მეტი ბათუმის გავლით – საიდანაც იმ დროს მანგანუმთან ერთად მთელი რუსეთის იმპერიის ნამარხი სანჯავის 3/4-იც ექსპორტირდებოდა – რეგიონს ტოვებდა და ძირითადად გერმანიაში იყიდებოდა (Jones, Stephen, 2014).

მოპოვების დაწყებისთანავე გაჩნდა კონფლიქტები სამუშაო ადგილზე – ჭიათურაში მოპოვების 150-წლიანი ისტორია დამსაქმებელთა და დასაქმებულთა კონფლიქტის ისტორიაცაა. ათწლეულების მანძილზე მალაროები იმდენად არამეცანიზებული იყო, რომ მალაროელებს მუშაობა პრიმიტიული ხელსაწყოებით, ნავთის ლამპების შუქზე უწევდათ. მათი კვების რაციონი, როგორც წესი, სიმინდის ფაფისა და პურისგან შედგებოდა, სამუშაო დღე კი 18 საათს გრძელდებოდა (Lang, David Marshall, 1962). მეოცე საუკუნის პირველ ათწლეულში ჭიათურა, დიდწილად მენშევიკურ საქართველოში, ბოლშევიკური ჯგუფების დასაყრდენი გახდა. ხშირი იყო მცირე და ფართომასშტაბიანი გაფიცვებიც – 1913 წლის ზაფხულში, 8-საათიანი სამუშაო დღისა და უკეთესი ხელფასის მოთხოვნით, გაფიცვა თითქმის ორი თვე, 55 დღის მანძილზე გაგრძელდა (Sunny, Ronald Grigor, 1994).

პირველი რესპუბლიკის პერიოდში (1918-1921) მოპოვება დიდწილად იმავე რეჟიმში გაგრძელდა, როგორც ეს რეგიონში რუსეთის იმპერიის მმართველობისას მიმდინარეობდა (Jones, Stephen, 2014). უკვე დაფუძნებულ „ჭიათურმანგანებთან“ ერთად (კომპანია, თავისი არსებობის მანძილზე არაერთი ჰიპოსტაზი გაიარა), მოპოვებას მცირე კერძო მწარმოებლებიც ეწეოდნენ. პოლიტიკურმა არასტაბილურობამ, რუსეთში მიმდინარე სამოქალაქო ომმა და რეგიონში რამდენიმე უცხოური ჯარის გამოჩენამ საექსპორტოდ არახელსაყრელი პირობები შექმნა და მადნის წარმოება ნელ-ნელა შემცირდა. ჭიათურაში 1920 წელს პირველ მსოფლიო ომამდე მიღწეული ნაწარმოები მადნის ყოველწლიური მოცულობის მხოლოდ 13%-ს მოიპოვებდნენ (ერიკ ლი, 2018).

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, ჭიათურამ ახალი და მრავალმხრივი დატვირთვა შეიძინა. ახალი ხელისუფლებისთვის, რომელსაც ძალაუფლების შენარჩუნებისთვის სამოქალაქო ომის გადატანა მოუწია, საკუთარი საშინაო ავტორიტეტის გასამყარებლად ახლად შექმნილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე არსებული რესურსების მკაცრი კონტროლის ქვეშ მოქცევა, გადამწყვეტი მნიშვნელობის ამოცანა გახდა. ამავე დროს, ოციანი წლების დასაწყისში, საბჭოთა ხელისუფლება საკუთარი საგარეო ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფასაც ცდილობდა, რადგან მიიჩნევდნენ, რომ საერთაშორისო ვაჭრობის გარეშე სწრაფ ინდუსტრიალიზაციას ვერ შეძლებდნენ.

უცხოური კაპიტალისა და ტექნოლოგიების მოსაზიდად საბჭოთა ხელი-სუფლებამ ბუნებრივი რესურსების ინვესტორებისთვის კონცესიების სა-ხით გადაცემა დაიწყო. პოლიტეკონომიკურ მიზნებთან ერთად, ამ გადან-ყვეტილებას ისიც ამოძრავებდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლება, მასთან დაახლოებული ტრანსნაციონალური ინდუსტრიალისტების კლასის შექ-მნასაც ცდილობდა, რომლებიც თავიანთ ქვეყნებში, სსრკ-სთან სავაჭრო ურთიერთობის ჩამოსაყალიბებლად, საბჭოთა ხელისუფლების სუვერე-ნიტეტის აღიარებას შეეცდებოდნენ. ჭიათურის წიაღისეული იმ ბუნებრივ რესურსთა სიაში მოხვდა, რომლებსაც საბჭოთა კავშირისთვის სასიცოცხ-ლოდ მნიშვნელოვანი უცხოური კაპიტალი უნდა მოეზიდათ, საექსპორტო საქონელი ეწარმოებინათ და საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობე-ბის დამყარებით საბჭოთა ხელისუფლებისთვის საგარეო ლეგიტიმაცია შეექმნათ (Abramson, Rudy, 1992).

ჭიათურის მანგანუმით ამერიკელი მაგნატი, ავერელ ჰარიმანი დაინტე-რესდა, რომელმაც ჭიათურის წიაღისეულის შესახებ 1924 წელს გერმანი-აში ვიზიტისას შეიტყო. მიუხედავად იმისა, რომ ინფორმაციამ ჰარიმანი დააფჭვა, საქართველოში მდგომარეობის შესასწავლად თავისი წარმო-მადგენელი გამოაგზავნა. საქართველოში მას ჯერაც ქაოტური სიტუაცია დახვდა – ჭიათურაში კერძო მომპოვებლები აღარ მუშაობდნენ და ტერი-ტორია საბჭოთა კონტროლს ექვემდებარებოდა. ქართველი და სომეხი მუშები ხელით, ყველანაირი აღჭურვილობის გარეშე მუშაობდნენ და მა-დანი რკინიგზამდე ვირებით გადაჰქონდათ (Abramson, Rudy, 1992). თვი-თონ რკინიგზა, პორტისკენ მიმავალ მარშრუტზე, მსხვილი ლიანდაგიდან წვრილზე იცვლებოდა და მუშებს ვაგონების დაცლა და მადნის სხვა ვაგო-ნებში ხელით გადატანა უწევდათ (Abramson, Rudy, 1992).

მიუხედავად ამისა, ჰარიმანისთვის აშკარა იყო, რომ ჭიათურის მან-განუმს უზარმაზარი ღირებულება ჰქონდა. მასსა და საბჭოთა ხელისუფ-ლებას შორის მოლაპარაკებები თითქმის 1 წელი გაგრძელდა და 1925 წლის ზაფხულში დასრულდა. ჰარიმანი 20-წლიანი კონცესია მიიღო, და ამ ხნის განმავლობაში საბჭოთა ხელისუფლებისთვის თითოეულ მოპო-ვებულ ტონაზე გარკვეული გადასახადის გადახდა და იმ მფლობელების დაკმაყოფილება დაეკისრა, ვინც მანგანუმს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე მოიპოვებდნენ. ამასთან, ის ყოველწლიური გადასახადის

სახით 1.5 მილიონი დოლარის გადახდას დათანხმდა. მთლიანობაში, მისივე გაანგარიშებით, ჰარიმანს, გადასახადის სახით, კონცესიის მანძილზე 60 მილიონ დოლარზე მეტი უნდა გადაეხადა, მისი მოგება კი 120 მილიონი დოლარი უნდა ყოფილიყო, რაც ინფლაციის გათვალისწინებით, დღევანდელი (2020) ორი მილიარდი დოლარის ეკვივალენტია.

იმავე ზაფხულის აგვისტოში ჰარიმანმა ჭიათურის მანგანუმის პირველი შეკვეთები მიიღო, მათ შორის იყო 300,000 ტონა მადნის შეკვეთა „ბეთლემის ფოლადის კომპანიიდან“, რომელიც წლის ბოლომდე უნდა შესრულებულიყო. ოქტომბრისთვის წარმოებამ თვეში 45,000 ტონას მიაღწია და კომპანიამ წელი \$315,000-ის მოგებით დააასრულა. თუმცა ინფრასტრუქტურული პროექტები, რომელთა აუცილებლობასაც წარმოების ზრდა ქმნიდა, იმაზე უფრო ფართომასშტაბიანი და ძვირადღირებული აღმოჩნდა, ვიდრე ეს ჰარიმანს წარმოედგინა. შესაკეთებელი იყო 30-ზე მეტი ხიდი, მაღაროთა გვირაბების უმრავლესობა თავიდან იყო გასაყვანი – აუცილებელი გახდა ლიანდაგის გაფართოებაც, რათა გზაზე ვაგონების დაცლა და მათი ხელით სხვა ლიანდაგზე გადატანა საჭირო აღარ ყოფილიყო. ამ პრობლემების მოგვარებას \$12 მილიონ დოლარზე მეტი დასჭირდებოდა.

პრობლემები გაჩნდა ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ურთიერთობაშიც. საქართველოში ანტისაბჭოთა განწყობა ჯერ კიდევ ძლიერი იყო – 1924 წელს აჯანყება ახალი ხელისუფლების წინააღმდეგ, ნადრევად, სწორედ ჭიათურაში დაიწყო (ერიკ, ლი, 2018) – და მოსკოვთან გარიგებული ჰარიმანი მალევე წინააღმდეგობრივი ფიგურა გახდა. ჰარიმანის, როგორც კაპიტალისტის, ჭიათურაში შემოსვლას ეწინააღმდეგებოდნენ ადგილობრივი პროფკავშირებიც – მათი ნაწილი წარმოების საბოტაჟსაც მიმართავდა, რათა მოპოვებული მადნის რაოდენობა ხელოვნურად შემცირებინათ და ამით კომპანიისთვის პრობლემები შეექმნათ. მდგომარეობას ამწვავებდა ისიც, რომ კომპანიის წარმომადგენლები ადგილობრივ მოსახლეობას უხეშად, ჰარიმანის ბიოგრაფიის ავტორის თქმით (Abramson, Rudy, 1992), „კოლონიალისტურად“ ექცეოდნენ.

ჰარიმანი ამ პრობლემების მოგვარებას პირადად შეუდგა და ჭიათურას რამდენჯერმე ესტუმრა. მეტი მხარდაჭერისა და ვალდებულებების შემსუბუქების მოთხოვნით, ის ხანგრძლივ და დაძაბულ მოლაპარაკებებში ჩა-

ება მოსკოვშიც. 1926 წელს ჰარიმანი ჭიათურის საკითხთან დაკავშირებით შეხვდა ლეონ ტროცკის, რომელიც მაშინ კონცესიების კომიტეტის თავმჯდომარე იყო. ტროცკი, რომელიც მაშინ სტალინის წინააღმდეგ პოლიტიკურ ბრძოლაში იყო ჩართული, მიიჩნევდა, რომ კონცესიების კომიტეტი იმიტომ ჰქონდა ჩაბარებული, რომ შემდეგ მისთვის კაპიტალისტებთან თანამშრომლობა დაებრალებინათ – ამიტომ მისი ჰარიმანთან შეხვედრა დიდწილად უშედეგო გამოვიდა. ჭიათურიდან ამერიკაში მიმავალმა ჰარიმანმა რამდენიმე დღე იტალიაში გაატარა, სადაც ბენიტო მუსოლინის მანგანუმით დაინტერესება სცადა, თუმცა წარუმატებლად.

დროთა განმავლობაში ურთიერთობა ჰარიმანსა და საბჭოთა ხელისუფლებას შორის კიდევ უფრო დაიძაბა. 1927 წლისთვის ჰარიმანი მანგანუმის მომგებიანად წარმოებას და გაყიდვას ვეღარ ახერხებდა. ხანგრძლივი და რთული მოლაპარაკებების შემდეგ, ჰარიმანი კონცესიის კომპენსაციის ხარჯზე დათმობას დათანხმდა. კომპენსაციით გათვალისწინებულ \$3.5 მილიონ დოლარს ჰარიმანი ნაწილ-ნაწილ, 15 წლის განმავლობაში იღებდა.

საბჭოთა ხელისუფლებამ, ჰარიმანის ჭიათურიდან გასვლისთანავე, წარმოებაზე მკაცრი კონტროლი დააწესა. პროფკავშირები, რომლებსაც – კომპანიის წარმომადგენლების აზრით – საბჭოთა ხელისუფლება ჰარიმანის დასაზიანებლად ნაკლები მუშაობისკენ აქეზებდა, მალე რეპრესიების ქვეშ მოექცნენ. მათი ნაწილი, ვინც ჰარიმანის კომპანიასთან თანამშრომლობდა, გადაასახლეს. ჰარიმანის ჭიათურიდან გასვლის შემდეგ მოპოვება მკაცრ დისციპლინას დაექვემდებარა. როცა საბჭოთა ხელისუფლებამ წარმოება დიდწილად ჰარიმანის ინდუსტრიული გეგმების მიხედვით გააფართოვა, შეიქმნა შთაბეჭდილება, რომ ინვესტორი თანამედროვე ტექნოლოგიების დასაწერგად გამოიყენეს.

1927-1989 წლებში ჭიათურა საბჭოთა ეკონომიკაში მჭიდროდ ინტეგრირებული კომპონენტი იყო. საერთაშორისო ბაზარზე გამოჩენილი ალტერნატიული მიმწოდებლების სიმრავლის გამო, ჭიათურას ბაზრის ის წილი, რაც მეოცე საუკუნის დასაწყისში ეჭირა, აღარასდროს დაუბრუნებია, თუმცა მანგანუმის მნიშვნელოვან ნაწილს საბჭოთა კავშირის მასშტაბით გაჩენილი მოთხოვნა ითვისებდა. მაგალითისთვის, 1965 წელს ჭიათურაში 6 მილიონი ტონა მადანი გადაამუშავეს და 3 მილიონი ტონა სასაქონლე პროდუქცია

ანარმოს, რაც ერთ წელიწადში გადამუშავებული მადნის მხრივ, ამ დრომდე რეკორდულ მაჩვენებლად რჩება (თამარ ჯებაშვილი, 2016).

1989 წელს საბჭოთა კავშირის დაშლამ, ჭიათურაში მანგანუმის მოპოვება თითქმის მთლიანად შეწყვიტა. წლების განმავლობაში მანგანუმს მხოლოდ მცირე მენარმეები მოიპოვებდნენ – ხშირად ძალიან პრიმიტიული, „პირატული“ მეთოდებით. მდგომარეობა 2006 წლის ბოლოს შეიცვალა, როცა მანგანუმის მოპოვების უფლება და სახელმწიფოს კუთვნილებაში არსებული „ჭიათურმანგანუმი“ ერთბაშად პრივატიზდა („მწვანე ალტერნატივა“, 2019). კომპანიას საერთო ჯამში მოპოვების უფლება 13,000-ზე მეტ ჰექტარ ტერიტორიაზე გადაეცა. ამავე კომპანიის, „ჯორჯიან მანგანუმ ჰოლდინგ ლიმიტედის“ მფლობელობაში გადავიდა ფეროშენადნობთა ქარხანა ზესტაფონში და ჰიდროელექტროსადგური ვარციხესთან.

„ჯორჯიან მანგანუმ ჰოლდინგ ლიმიტედის“ მფლობელი თავისთავად რამდენჯერმე შეიცვალა. როცა კომპანია საქართველოში გამოჩნდა, ის ბრიტანული „სტემკორის“ ნაწილი იყო, თუმცა მალევე უკრაინული „პრივატ ჯგუფის“ მფლობელობაში გადავიდა. დღეს „ჯორჯიან მანგანუმ ჰოლდინგ ლიმიტედის“ მფლობელი ამერიკაში, ფლორიდაში დარეგისტრირებული „Georgia American Alloys“-ია, რომელსაც „პრივატ ჯგუფი“ ფლობს („მწვანე ალტერნატივა“, 2019).

2017 წლის გაზაფხულიდან, „სალიცენზიო და სანებართვო პირობების დროული და თანმიმდევრული შესრულების უზრუნველსაყოფად“, კომპანიას, სასამართლოს გადაწყვეტილებით, სპეციალური მმართველი დაენიშნა. კომპანიისთვის ყველაზე მომგებიან 2016 წელს, მისმა შემოსავალმა 600 მილიონ ლარს გადააჭარბა (Stier, Ken, 2017). ჭიათურაში მოპოვებული მანგანუმი საქართველოს მთლიანი ექსპორტის, საშუალოდ, დაახლოებით 10%-ს შეადგენს.

ჭიათურაში არსებული მანგანუმის მარაგების ზუსტი რაოდენობა მუდმივი მსჯელობის – და პოლიტიკური მანიპულაციის – საგანია. მაგალითად, ინფორმაცია პერივისას მალლობზე არსებული მადნის მარაგების შესახებ, რომლებიც 15 მილიონ ტონას შეადგენდა და ყველა სხვა მარაგს ხარისხითა და რაოდენობით აღემატებოდა, ჰარიმანს კონცესიის შესახებ მოლაპარაკებისას მიზანმიმართულად დაუმალეს.

სხვადასხვა წყაროს მონაცემებით, ჭიათურის მაღაროები, მთლიანობაში დაახლოებით 430 მილიონ ტონა ნედლ მადნეულს შეიცავდა, საიდანაც დაახლოებით ნახევარი – 215 მილიონი ტონა – პოტენციურად სასაქონლო პროდუქტია (Caruso, B. S., Mirtskhulava, M., Wireman, M., Schroeder, W., Kornilovich, B., & Griffin, S. 2011). გეოლოგიური კვლევების მონაცემებით ვარაუდობენ, რომ ამ დრომდე მოპოვებულია „260 მილიონ ტონამდე ნედლი მადანი და რელიზებულია 130 მლნ. ტონამდე სასაქონლო პროდუქტია“ (თამარ ჭებაშვილი, 2016) – ანუ სრული მარაგების დაახლოებით 60%.¹ უკვე მოპოვებული მადნის უდიდესი ნაწილი 1989 წლამდე გადამუშავდა – 2006 წლიდან დღემდე გადამუშავებული მადანი 5 მილიონ ტონას არ აღემატება.

ჭიათურა ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი პერიფერიაა, სადაც მნიშვნელოვანი საექსპორტო ღირებულების მქონე ნედლი პროდუქტი მოიპოვება – ეს მოცემულობა, რომელიც ექსტრაქტივისტული ანალიზის აუცილებლობას ქმნის – ჭიათურაში მანგანუმის აღმოჩენისთანავე ჩამოყალიბდა და მას შემდეგ არ შეცვლილა. თუმცა ჭიათურაში მანგანუმს სხვადასხვა დროს სხვადასხვანაირად მოიპოვებდნენ. თეორიული ჩარჩო, რომელიც ექსტრაქტივიზმის ცნებას ეფუძნება, ტელეოლოგიური და უნივერსალისტური მიდგომების ნაცვლად, პროცესის ისტორიულ გააზრებას ითვალისწინებს (Gellert, P. K, 2010). ექსტრაქტივიზმში, როგორც თეორიული კონცეფცია, უფრო ფართოა, ვიდრე, მაგალითად, „რესურსის წყევლის თეორია“, და მაკროეკონომიკურ განზომილებასთან ერთად, ანთროპოლოგიურ და სოციოლოგიურ მიდგომებსაც მოიცავს. ჭიათურის პოლიტეკონომიკური ტრანექტორიის დახასიათებისას მნიშვნელოვანია როგორც მისი ზოგადი, უცვლელი მახასიათებლების ამოცნობა – პერიფერიულობა, საექსპორტო დანიშნულება და ასე შემდეგ – ისე იმ განსხვავებების წარმოჩენაც, რომლებიც რეგიონში პოლიტიკურ ცვლილებებს მოჰყვებოდა.

¹ მსგავსი მონაცემებია მოცემული „მწვანე ალტერნატივის“ მიერ მომზადებულ დოკუმენტში – „ჭორჯიან მანგანეზი – კომპანიის პროფილი“.

ექსტრაქტივისტული რეჟიმები ჭიათურაში

ექსტრაქტივიზმში და დევიდ ჰარვის „დაგროვება ჩამორთმევით“ ერთ-მანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული თეორიებია. მათი ერთობლიობა საშუალებას გვაძლევს პასუხი გავცეთ კითხვებს: *რა იცვლება და რა არ იცვლება ჭიათურაში მანგანუმის მოპოვების 150-წლიანი ისტორიის განმავლობაში?* არაერთი თანამედროვე მკვლევარი, მათ შორის, გაგო და მეზადრა (Gago, V., & Mezzadra, S., 2017), მიუთითებს იმ შესაძლებლობებზე, რასაც ამ ორი თეორიის ერთმანეთთან დაკავშირება ქმნის. როგორც ეს ავტორები წერენ, ექსტრაქტივისტული თუ ნეოექსტრაქტივისტული რეჟიმების დახასიათებისას, სულ უფრო და უფრო ხშირად გვხვდება დევიდ ჰარვის „ჩამორთმევითი ტერმინოლოგია“, რომელიც მსოფლიოს ბევრ რეგიონში, განსაკუთრებით კი, სამხრეთ ამერიკაში, მდგომარეობის აღწერისას განსაკუთრებით პროდუქტიულია.

ექსტრაქტივისტული პროცესის ერთი, უნივერსალური განმარტება არ არსებობს და ტერმინი, განსაკუთრებით, პოლიტიკურ თეორიაში, ხშირად რადიკალურად განსხვავებული მნიშვნელობებით გვხვდება. თუმცა არსებობს ამოცნობადი მახასიათებლები, რაც ექსტრაქტივისტულ რეჟიმებს აერთიანებთ. ნახსენებ პერიფერიულობასა და რესურსის ამოღებაზე გათვლილ წარმოებასთან ერთად, მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ექსტრაქტივისტული პოლიტიკა, როგორც წესი, არა ერთ, არამედ რამდენიმე განსხვავებული რესურსის მოპოვებას აერთიანებს, განმსჭვალულია „დეველოპმენტალისტური იდეოლოგიით“ და ხელს უწყობს არაინკლუზიური პოლიტიკური და სოციალური სტრუქტურების ჩამოყალიბებას (Gellert, P. K., 2010).

ექსტრაქტივისტული პროცესების უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელი მათი სივრცული შეზღუდულობაა. წარმოების სხვა სექტორებში, განსაკუთრებით, მსუბუქ წარმოებაში, რომელიც მაღალი შრომითი ინტენსიურობით გამოირჩევა, კაპიტალი და შრომა მობილურია – მათი სივრცული გადანაწილება წინასწარ დაწესებულ შეზღუდვებს არ ექვემდებარება და მთლიანად საწარმოო პროცესის გამართვის მიზნითაა განპირობებული. ექსტრაქტივისტულ ინდუსტრიაში კი, სადაც კაპიტალისა და შრომის გარდა, მაღალია ბუნებრივი რესურსის, როგორც წარმოების ფაქტორის

წილი, წარმოების სივრცულ ორგანიზებას და შრომის გეოგრაფიულ გადანაწილებას ლანდშაფტური პირობები განაპირობებს. ბუნებრივი რესურსისა და მასზე დამოკიდებული მოსახლეობის სივრცული შეზღუდულობა, მათ კაპიტალის წინააღმდეგ კიდევ უფრო ასიმეტრიულ პოზიციაში აყენებს, ვიდრე სხვა ტიპის ინდუსტრიებში (Gellert, P. K, 2010).

ექსტრაქტივისტული ინდუსტრიის კიდევ ერთი მახასიათებელი, რომელსაც აქ განვიხილავთ, „შებრუნებული“ მასშტაბის ეკონომიკაა (Bunker, S.G. and P. Ciccantell, 2005). სხვა სექტორებისგან განსხვავებით, წიაღისეულის მოპოვებისას ყოველი მომდევნო მოპოვებული ტონა კი არ იაფდება, არამედ უფრო ძვირდება. ეს იმიტომ ხდება, რომ მოპოვების ტექნოლოგიის გაუმჯობესების ტემპი მადნეულის ფიზიკური ხელმისაწვდომობის გაუარესების ტემპს ჩამორჩება. ანუ ყველაზე მაღალი ხარისხის და ყველაზე ადვილად მოპოვებად წიაღისეულს პირველს მოიპოვებენ, ყოველი მომდევნო ერთეული კი უფრო დაბალი ხარისხისაა და მოსაპოვებლადაც უფრო ძვირადღირებული.

რადგან ექსტრაქტივისტულ პროცესებს დიდწილად ლოკალური ბუნებრივი ლანდშაფტი განაპირობებს, მათი გააზრებისას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება რესურსის მოპოვების ფიზიკური, სივრცული განზომილება და მისი ეკოლოგიური გავლენა. დევიდ ჰარვის „დაგროვება ჩამორთმევით“ ექსტრაქტივიზმის ცნებას პირველ რიგში სწორედ ამით უკავშირდება. დევიდ ჰარვის „დაგროვება ჩამორთმევით“ თავდაპირველად კაპიტალის აკუმულაციის ისეთი რეჟიმის აღსაწერად შეიქმნა, რომელიც მდიდარ, ინდუსტრიალიზებულ ქვეყნებში ჭარბი კაპიტალის დაგროვებით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისების დასაძლევად ყალიბდება. დევიდ ჰარვის აზრით, რომელიც, თავის მხრივ, მარქსისტულ ანალიზს ეყრდნობა, კაპიტალისტური ეკონომიკა, განვითარების რაღაც ეტაპზე, გარდაუვლად აწყდება კრიზისს, რომელშიც ეკონომიკა იმდენად გაჭერებულია, რომ მომგებიანი ინვესტიციები ვეღარ ხორციელდება და კაპიტალის დაგროვება ფერხდება, ან სულაც წყდება. ამ მდგომარეობის დასაძლევად კაპიტალი „გეოგრაფიულ გამოსავალს“ ეძებს და ახალ სივრცეებში შედის, სადაც პრიმიტიული აკუმულაციის ეტაპებს მანამდე საერთო სარგებლობაში მყოფი ან აუთვისებელი რესურსების ხარჯზე იმეორებს. დევიდ ჰარვი ამ „სივრცეებში“ ფიზიკურ სივრცეებსაც გულისხ-

მობს – პერიფერიულ ქვეყნებს, აუთვისებელ ბუნებრივ რესურსებს – და დარგობრივ სივრცეებსაც, მაგალითად, სოციალიზმულ ჯანდაცვის და/ან განათლების სისტემას, რომელიც ნეოლიბერალურ კონტექსტში პრივატიზაციის გზით კაპიტალის მიმოცვლისთვის იხსნება.

გლობალიზებული და ფინანსიალიზებული ეკონომიკის პირობებში დევიდ ჰარვის ეს ჩარჩო არა მხოლოდ განვითარებული, არამედ „განვითარებადი“ ქვეყნების კონტექსტშიც არსებითი ხდება. უფრო მეტიც, ამ მიდგომის მიხედვით, გლობალიზაციას, მთლიანად თუ არა ნაწილობრივ მაინც, ჰარვისეული „სივრცული გამოსავლის“ ძიება ამოძრავებს – ანუ სწრაფვა პერიფერიული შრომის, პლანეტაზე გაბნეული აუთვისებელი ბუნებრივი რესურსებისა და სივრცის კაპიტალისტურ ეკონომიკაში შემოტანისკენ.

ექსტრაქტივისტული ინდუსტრიები გლობალურ სამხრეთში, სადაც ხშირად დასავლური მულტინაციონალური კომპანიები ადგილობრივ შრომასა და ბუნებრივ რესურსებს საექსპორტო საქონლად აქცევენ, საზიარო სიკეთეების ხარჯზე კაპიტალის დაგროვების გამორჩეული მაგალითია, რადგან მის მაგალითზე ერთმანეთზე გადაჯაჭვული მატერიალური და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები განსაკუთრებით კარგად ჩანს. ფოკუსი პროცესების ფიზიკურ, მატერიალურ მხარეზე, დევიდ ჰარვის თეორიულ ჩარჩოს ექსტრაქტივისტული ინდუსტრიების ანალიზისთვის კიდევ უფრო პროდუქტიულს ხდის.

რა ტიპის დაგროვებითი და ჩამორთმევითი პროცესები გვხვდება ჭიათურაში? როგორ გამოიყურება ქალაქის ისტორია, რისი თქმა შეგვიძლია მის სამომავლო ტრანექტორიაზე ექსტრაქტივისტული თეორიისა და ჰარვისეული ლექსიკონის გამოყენებით? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას ჭიათურის ისტორიის კრიტიკული პერიოდობაცია და იქ მანგანუმის მოპოვების პროცესში სახელმწიფოსა და ბუნებრივი გარემოს როლის ანალიზი ექმნის.

ნეოექსტრაქტივიზმი და მანგანუმის მოპოვება საბჭოთა კავშირში

ჭიათურაში მანგანუმის აღმოჩენა და დამუშავება საქართველოში ინდუსტრიული ეკონომიკის განვითარების პირველ ნაბიჯებს უკავშირდება. ერიკ ჰობსბაუმი, თავის წიგნში, „რევოლუციის ეპოქა“, ინდუსტრიული რევოლუციის პირველ და უმნიშვნელოვანეს ნაბიჯად რკინიგზის გამოგონებასა და განვითარებას მიიჩნევს, ურომლისოდაც ეკონომიკური რესურსების მობილიზება და კაპიტალის მასშტაბური აკუმულაცია, მისი აზრით, შეუძლებელი იქნებოდა (Hobsbawm, Eric, 1996). სარკინიგზო ინფრასტრუქტურამ ინდუსტრიული რევოლუციის ადრეულ ეტაპზე დაგროვებული კაპიტალი შეინოვა, და მისი მომავალი დაგროვება გააადვილა. ამიტომ, რკინიგზის განვითარება პირველადი, პრიმიტიული აკუმულაციის შედეგაცაა და მისთვის გზის გამსწვლელიც. სიმბოლურია, რომ ჭიათურაშიც, მოპოვების დაწყება რკინიგზის პირველი ხაზების დაგებას უკავშირდება. მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს, იმ დროისთვის თითქმის მთლიანად აგარულ საქართველოში, ჭიათურის მაღაროები ის ადგილი გახდა, სადაც კაპიტალის პრიმიტიული დაგროვების პროცესი ძალის მოკრებას შეუდგა.

საბჭოთა ეკონომიკის კატეგორიზაცია ხანგრძლივი და ჭერაც გადაუნყვებელი მსჯელობის საგანია. ამას ჭერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლება აცნობიერებდა, რომელიც, ერთი მხრივ, კაპიტალის აკუმულაციის აუცილებლობას გრძნობდა, მეორე მხრივ კი, სოციალისტური ეკონომიკის განვითარებას ცდილობდა. შედეგად გაჩნდა ისეთი ჰიბრიდული ტერმინები, როგორიცაა „პრიმიტიული სოციალისტური აკუმულაცია“ და „ახალ ეკონომიკური პოლიტიკაში“ გათვალისწინებული რეფორმები, რომლებიც კაპიტალისტური და სოციალისტური ურთიერთობების თანადროულ არსებობას ეყრდნობოდა. ჭიათურა, სოციალისტური რევოლუციის შედეგად ამერიკელი კერძო ინვესტორისთვის კონცესიით გადაცემული წიაღისეულით, ამ წინააღმდეგობრივი ეპოქის ემბლემატური მაგალითია. მაშინდელი საბჭოთა ხელისუფლება, კაპიტალისტური ურთიერთობების შეთავსებას ისტორიული კონტექსტით ხსნიდა და ეპოქის „გარდამავლობით“ ამართლებდა (Linera, Alvaro Garcia, 2013).

ექსტრაქტივისტული ეკონომიკა, ცალკეული ქვეყნის ფარგლებში, შე-
საძლოა, სხვა ტიპის ეკონომიკურ სტრუქტურებთან თანაარსებობდეს.
კლასიკური, თანამედროვე ნეოექსტრაქტივისტული რეჟიმებისგან განსხ-
ვავებით, სადაც ნიაღისეულის მოპოვება ეკონომიკისა და მასზე დაფუძნე-
ბული პოლიტიკური სისტემის სტაბილურობის ძირითადი წყაროა, საბჭოთა
კავშირის ეკონომიკა მრავალფეროვანი იყო და მხოლოდ საქესპორტო
საქონელზე არ იდგა. თუმცა ის თავის თავში მოიცავდა რეგიონებს, სადაც
ბუნებრივი რესურსების მოპოვება ძირითადი ეკონომიკური საქმიანობა
იყო. ეს რეგიონები დანარჩენ საბჭოთა ეკონომიკაში მისთვის ნედლი პრო-
დუქტის მიწოდებით ერთვებოდა, ასეთი იყო ჭიათურაც, ისევე როგორც
სხვა უამრავი მონოინდუსტრიული ქალაქი სსრკ-ს ტერიტორიაზე.

1927 წელს შარბიანის ჭიათურიდან გასვლისა და მოპოვების საბჭოთა
ხელისუფლების ხელში გადასვლის შემდეგ, მადაროებში ხელფასები შემ-
ცირდა, დისციპლინა გამკაცრდა და, წარმოების ზრდასთან ერთად, უფრო
მასშტაბური სახე მიიღო გარემოს დაბინძურებამაც (Abramson, Rudy, 1992).
თვისობრივად, ეს რეჟიმი ნეოექსტრაქტივისტულ „მე-ექსპლუატაციას“ წა-
ავავს, სადაც ნიაღისეულის მოპოვებას სახელმწიფო წარმართავს – რო-
გორც საწარმოო პროცესის მხრივ, ისე ნაწარმოები ეკონომიკური ღირე-
ბულების მართვის კუთხითაც (რევაზ ქოიავა, 2019). საბჭოთა პერიოდში
ჭიათურის მანგანუმი სახელმწიფოს სამსახურში ჩადგა – სახელმწიფო კომ-
პანია წარმართავდა მოპოვების პროცესს, ხოლო დაგროვებული კაპიტა-
ლი საბჭოთა ინდუსტრიალიზაციას ხმარდებოდა. თანამედროვე ნეოექსტ-
რაქტივიზმის მსგავსია მოპოვებით ინდუსტრიაზე დამოკიდებულობისა და
პროგრესული ეკონომიკური თუ სოციალური პოლიტიკის თანადროულო-
ბა, რაც ჭიათურის საბჭოთა ეკონომიკაში მონაწილეობას სდევდა თან. მი-
უხედავად იმისა, რომ ჭიათურაში, ისევე როგორც საბჭოთა კავშირის ტერი-
ტორიაზე არსებულ სხვა რესურსზე დამოკიდებულ რეგიონებში, არსებობდა
ერთგვარი სოციალური კონტრაქტი მადაროელებსა და სახელმწიფოს
შორის (Cook, Linda J., 1993), რომლის მიხედვითაც მოპოვებელი მოსახ-
ლეობა მოპოვების სანაცვლოდ, კულტურისა თუ განათლების სფეროებში
სოციალურ გარანტიებსა თუ სოციალურ ინვესტიციებს იღებდა, ცხოვრების
დონე ამ რეგიონებში, საშუალოდ, საბჭოთა კავშირისას ჩამოუვარდებოდა.
თუმცა ეს რეგიონები, საბჭოთა განვითარების დისკურსში მნიშვნელოვან

როლს თამაშობდნენ და მათი ცენტრალურობა სექტორში დასაქმებულთა იდენტობაშიც ვლინდებოდა. ურთიერთობის ეს ფორმა მომპოვებელ რეგიონსა და სახელმწიფოს შორის, თანამედროვე ნეოექსტრაქტივისტული რეჟიმის ძირითად მახასიათებლებს იზიარებს.

ჩამორთმევა და გროვების გარეშე

პოსტსაბჭოთა პერიოდში მანგანუმთან მიმართებით სახელმწიფოს როლი რადიკალურად იცვლება. 1991-2005 წლებში დამოუკიდებელმა ქართულმა სახელმწიფომ ჭიათურის ნიაღისეულის გასხვისება რამდენჯერმე სცადა, თუმცა წარმატებით ეს მხოლოდ 2006 წელს მოახერხა („მწვანე ალტერნატივა“, 2019). ამ დროისთვის სახელმწიფო დერეგულაციისა და პრივატიზაციის მასშტაბურ ტალღას აწარმოებდა. 2005 წლიდან გაუქმდა ნებართვებისა და რეგულაციების 90% (International Business Publications, 2013). რადიკალური დერეგულაციის ეს ტალღა ნიაღისეულის მოპოვებასთან დაკავშირებულ კანონმდებლობასა და ლიცენზირების წესზეც აისახა. 2005 წლიდან საქართველოში „ნიაღისეულის მოპოვება (გარდა ნავთობისა და გაზისა) აღარ საჭიროებს გარემოზე ზემოქმედების შეფასებას და დაინტერესებულ საზოგადოებასთან რაიმე სახის კონსულტაციას“ („მწვანე ალტერნატივა“, 2017).

გამარტივდა ნიაღისეულის მოპოვების ლიცენზიის შესყიდვის წესიც. დაინტერესებული მხარის მოთხოვნის შემთხვევაში, მოკლე ვადებში ეწყობა აუქციონი, რომელიც დამატებითი პირობებისა და საზოგადოების ჩართულობის გარეშე და „მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების წესით“ მიმდინარეობს („მწვანე ალტერნატივა“, 2017). „ჯორჯიან მანგანუმმა“ ჭიათურაში მოპოვების 40-წლიანი ლიცენზია, 2046 წლამდე, ამ წესებით მიიღო. ამავე დროს, მიუხედავად საპირისპირო დაპირებებისა, მანგანუმზე დაწესებული გადასახადი და მოსაკრებელი კვლავ დაბალია. 1%-იანი შემცობის 1 ტონა მანგანუმზე მოსაკრებელი 0.18 ლარს შეადგენს, ხოლო რეგულირების საფასური, ამავე ოდენობის მანგანუმზე – 0.1 ლარს.²

---

² საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობისათვის მოსაკრებლების შესახებ.

2015 წელს ქართულ-გერმანულმა კვლევითმა ჯგუფმა, რომელიც საქართველოს მთავრობას ეკონომიკურ კონსულტაციას უწევს, სამუშაო სტატია გამოაქვეყნა,³ სადაც საქართველოს წიაღისეულის მოპოვებასთან დაკავშირებული საგადასახადო პოლიტიკა შეაფასა. ავტორებმა ქვანახშირის, მანგანუმის, ოქროს და სხვა წიაღისეულის მოპოვებაზე დაწესებული გადასახადების ზომა სხვა ქვეყნებისას შეადარეს – მათ შორის, სამხრეთ აფრიკას, კანადას, ჩილეს და ავსტრალიას – და აღმოაჩინეს, რომ საქართველოში გადასახადი სხვა ქვეყნებისას შესამჩნევად ჩამოუვარდება. მიუხედავად იმისა, რომ დოკუმენტის სხვა ნაწილებში ავტორები მთავრობას მომპოვებელი ინდუსტრიის ხელშეწყობის შესაძლო მექანიზმებს – მაგალითად, გადასახადის დაგვემილი ოდენობით განსაზღვრის მაგივრად, მოპოვებული ოდენობით განსაზღვრას – სთავაზობენ, გადასახადების ნაწილში მათი შეფასება ცალსახაა და მიუთითებს, რომ „საქართველოში, საერთაშორისო კონტექსტთან შედარებით, წიაღისეულის სექტორში ფისკალური ტვირთი დაბალია“, და რომ, სხვა ბარიერების დაძლევის შემთხვევაში, „მოსაკრებელი და, შესაბამისად, ფისკალური სახელმწიფო შემოსავალი, სავარაუდოდ, უნდა გაიზარდოს“.

მანგანუმის მოპოვებაზე დაწესებული გადასახადი დაბალია არა მხოლოდ სხვა ქვეყნებთან შედარებით – ან იმ ფისკალურ ტვირთთან შედარებით, რომელიც კონცესიასთან ერთად ჰარიმანის კომპანიამ მიიღო – არამედ იმ სოციოეკოლოგიური ზიანის გათვალისწინებითაც, რაც – განსაკუთრებით არსებული ინფრასტრუქტურის პირობებში – ჭიათურაში მოპოვების შედეგად გროვდება. მოსაკრებლის რაოდენობა არა მხოლოდ საერთაშორისო კონტექსტის, არამედ იმ 357 მილიონი ლარის ჯარიმის კონტექსტშიც უნდა განვიხილოთ, რომელიც გარემოსთვის მიყენებული ზიანის გამო „ჯორჯიან მანგანუმს“ დაეკისრა.

დღეს „ჯორჯიან მანგანუმი“ ბუნდოვან და ხშირად სუსტ და წინააღმდეგობრივ საკანონმდებლო სივრცეში ოპერირებს. მის ეფექტიან რეგულირებას ისიც ართულებს, რომ პასუხისმგებლობის გადანაწილება – „ჯორჯიან მანგანუმი“ ლიცენზიას 19 შპს-სთან ერთად იყენებს, მათ შორისაა, ე.წ. კოოპერატივები და არაერთი შვილობილი კომპანია, მაგალითად, „ჯმ-კოროხნალი-

---

3 German Economic Team Georgia in cooperation with ISET. Removing obstacles to investment in Georgia's mining regulation. Policy Paper Series [PP/05/2015].

დევიძეები“ და შპს „ჯმ-ვაკეტყე“, რომლებსაც წარმოების ჯაჭვის სხვადასხვა რგოლი აბარიათ – მას მოუხელთებელ და გაუმჭვირვალე სუბიექტად აქცევს.

მცირე გადასახადებში, გამარტივებულ და უპირობო ლიცენზირების პროცესში, მსუბუქ შრომით და ეკოლოგიურ ზედამხედველობაში სახელმწიფოს ზოგადი დამოკიდებულება იკვეთება. მოპოვების საბჭოთა პერიოდის შემდეგ, ქანქარა მთლიანად ნეოლიბერალური ექსტრაქტივისტული რეჟიმისკენ გადაიხარა, სადაც სახელმწიფო საკუთარ თავს მის ტერიტორიაზე არსებული წიაღისეულის საერთაშორისო ბაზრისთვის გამსხნელად მოიაზრებს, რომლის მიზანი ბუნებრივი რესურსის მინიმალური ბარიერებით, კერძო ათვისების წახალისებაა.

ცხადია, აქ წარმოდგენილი პერიოდიზაცია ისტორიული ანალიზის მხოლოდ მონახაზია და მიზნად ისახავს არა სრული და ყოვლისმომცველი ისტორიოგრაფიის ჩამოყალიბებას, არამედ იმ შესაძლებლობების წარმოჩენას, რის საშუალებასაც ისტორიული მიდგომა და ექსტრაქტივისტული თეორიული ჩარჩო იძლევა.

რა არ იცვლება: ჩამორთმევა და გროვებით ჭიათურაში

რაც შეეხება უცვლელ მახასიათებლებს – პირველ რიგში იკვეთება ჭიათურის პერიფერიულობა. მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა დროს ჭიათურა სხვადასხვა პოლიტიკური ერთეულების შემადგენლობაში შედიოდა – რუსეთის იმპერიას, საბჭოთა კავშირი, დამოუკიდებელი საქართველო – ის მუდმივად პერიფერიულ სივრცედ გვევლინება. მნიშვნელოვანია, რომ პერიფერიულობა ბინარული მდგომარეობა არაა – პერიფერია თავის თავში მოიცავს უფრო მეტად და უფრო ნაკლებად პერიფერიულ სივრცეებს. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად ის პოლიტიკური ერთეულები, რომლებსაც ჭიათურა მიეკუთვნება, თავისთავად გლობალიზებული ეკონომიკის პერიფერიას წარმოადგენენ, ჭიათურა მათში კიდევ უფრო პერიფერიულ სივრცედ ყალიბდება.

ჭიათურაში აშკარაა ექსტრაქტივისტულ ინდუსტრიებზე დამოკიდებული ეკონომიკებისთვის დამახასიათებელი ციკლურობაც. ჭიათურის კეთილდღეობა პირდაპირ გლობალურ ბაზარზე დადგენილი მანგანუმის

ფასზე და მოკიდებული. მაგალითად, როცა გასული საუკუნის ოციან წლებში ბრაზილიასა და დასავლეთ აფრიკაში მანგანუმის წარმოება გაიზარდა, მანგანუმის ფასი მკვეთრად დაეცა და კონცესიების მაშინდელი მფლობელის, ჰარიმანის გეგმები თითქმის ჩაშალა. იმავე პერიოდში საბჭოთა კავშირმა მანგანუმის ექსპორტირება უკრაინიდან, ნიკოპოლიდანაც დაიწყო, რამაც კრიზისი კიდევ უფრო გაამწვავა. მაშინ ჰარიმანმა 4,000-ზე მეტი მალაროელი დაითხოვა. გლობალურ პროცესებზე დამოკიდებულება გამოვლინდა 1989 წლის მოვლენებისასაც, როცა კარგად გამოჩნდა, რომ ჭიათურაში კეთილდღეობას მისი გლობალურ ეკონომიკურ ჯაჭვებში ჩართულება ქმნის – მის გარეშე კი ქალაქი უკიდურესად მონყვლადი ხდება.

ჭიათურაში შეგვიძლია შებრუნებული „მასშტაბის ეკონომიკის“ კვალიც შევნიშნოთ – დღეს, როცა მოსაპოვებლად ყველაზე ხელსაყრელი მანგანუმი უკვე გადამუშავებულია, ინფრასტრუქტურული თუ სოციალური ხარჯების ზრდას ისიც უშლის ხელს, რომ დარჩენილი წიაღისეული უფრო და უფრო დაბალი ხარისხისაა, მისი მოპოვება კი უფრო და უფრო ძვირდება.

თუმცა ყველაზე თვალსაჩინო მახასიათებელი, რომელიც მოპოვების სხვადასხვა რეჟიმს აერთიანებს, მანგანუმის წარმოებაში ბუნებრივი გარემოს როლია. ჩამორთმევით პროცესს ჭიათურაში რამდენიმე განსხვავებული სახე აქვს, თუმცა ამ სტატიაში ყურადღებას მის ეკოლოგიურ ნაწილზე გავამახვილებთ. ტომ პერო, თავის სტატიაში (Perreault, Tom, 2013), „ჩამორთმევა დაგროვებით? სამთო მრეწველობა, წყალი და შემოფარგვლის თავისებურება ბოლივიის ალტიპლანოში“, დევიდ ჰარვის მიერ განსაზღვრულ ჩამორთმევით პროცესებს ბოლივიის ოქროსა და კალის მომპოვებელი რეგიონების მაგალითზე განიხილავს და ისედაც მრავალფეროვან ჰარვისეულ ლექსიკონს კიდევ ერთ ცნებას ამატებს. მისი აზრით, ბოლივიაში წიაღისეულის მოპოვება არა მხოლოდ იმას ადასტურებს, რომ კაპიტალის დაგროვება ჩამორთმევის ხარჯზე მიმდინარეობს, არამედ იმასაც ცხადყოფს, რომ ჩამორთმევა თავისთავად დაგროვებითი პროცესია – პეროს ჩარჩოს მიხედვით, ბუნებრივი სივრცის, საზიარო ბუნებრივი რესურსებისა და საჭარო სივრცის ჩამორთმევა მათში ტოქსიკური დამაბინძურებლების დაგროვების გზით მიმდინარეობს.

მსგავსი პროცესის შემჩნევა ჭიათურაშიც შეგვიძლია. ჭიათურაში ეკოლოგიური ზიანი სამი ძირითადი გზით გროვდება. პირველ რიგში აღნიშვნის ღირსია ჰაერი, რომელიც მანგანუმის მოპოვების შედეგად მტვრითა და საავტომობილო გამონაბოლქვით ბინძურდება. ჰაერში მტვერი, რომელიც მანგანუმსა და ქვიშას შეიცავს, ღია კარიერებიდან და სანაყაროებიდან ხვდება, რომლებიც მთელი ქალაქის ტერიტორიაზეა მიმოფანტული („ლიბერალი“, 2015). სანაყაროების ნაწილი იმდენად ძველია, რომ მათი გაჩენის თარიღს ქალაქში ვეღარავინ იხსენებს. შავი ფერის მუქი გორები, ე.წ. „კუდები“, რომელთა სიმაღლე ზოგან 15 მეტრს აღემატება, ჭიათურის ლანდშაფტის ხელოვნურ, მაგრამ განუყოფელ ნაწილად იქცა.

სატვირთო ავტომობილები, რომლებსაც მანგანუმი გადააქვთ, ქალაქს გამონაბოლქვით აბინძურებენ, არასაკმარისი გადახურვის პირობებში კი, ჰაერში მანგანუმის შემცველ მტვერსაც ფანტავენ. სატვირთო ავტომობილების ქალაქისთვის არიდებას ადგილობრივი მოსახლეობა დიდი ხანია ითხოვს და 2019 წელს კომპანიამ ამ მოთხოვნის შესრულების დაპირება გასცა, თუმცა ჯერჯერობით უცნობია მოახერხებს თუ არა სარკინიგზო ინფრასტრუქტურა, რომელიც შეკეთებას საჭიროებს, იმ ფუნქციის სრულად ჩანაცვლებას, რომელსაც სატვირთო ავტომობილები ასრულებენ („პირველი არხი, 2019). ამასთან, მცირემასშტაბიანი მოპოვების კერები, ე.წ. „კოლოპრატიები“, ხშირად წიაღისეულს ისეთ ადგილებში მოიპოვებენ, სადაც რკინიგზა არც გადის – მოხერხდება თუ არა ამ კერების სარკინიგზო ხაზებთან ისე დაკავშირება, რომ სატვირთო მანქანებმა ქალაქზე არ გაიარონ, ჯერჯერობით უცნობია.

2011 წელს ჩატარებულ კვლევაში ჭიათურაში ჰაერში მტვრის კონცენტრაცია დასაშვებს 3-ჯერ აღემატებოდა („ლიბერალი“, 2015). სხვადასხვა კვლევებში გამოვლენილა აზოტის დიოქსიდის მომატებული ქონცენტრაციაც,⁴ რაც საავტომობილო გამონაბოლქვს უკავშირდება.

ჰაერში მოხვედრილი მანგანუმი, საბოლოოდ, წიაღაგში ხვდება და გროვდება. მცირე მოპოვებით სამუშაოებსაც კი შეუძლიათ წიაღაგის შეუქცევადად დაბინძურება, საძოვრების უვარგის მიწად ქცევა. ამის მაგალითები სოფლებში ჭიათურის გარშემო ხშირია. ამავე დროს, კარიერების

4 გარემოს ეროვნული სააგენტოს გარემოს დაბინძურების მონიტორინგის დეპარტამენტის 2017 წლის მონაცემები.

დიდი ნაწილი რეკულტივაციის გარეშეა დარჩენილი. მიწას პრობლემას მძიმე ტექნიკის გადაადგილება და მოპოვებითი პროცესის შედეგად გაჩენილი ვიბრაციებიც უქმნის. მანგანუმი ბიოლოგიურად აქტიური ელემენტია და ნიადაგიდან მცენარეულ ქსოვილშიც ხვდება, რაც მანგანუმით დაბინძურებულ ნიადაგს ჭანმრთელობისთვის საფრთხისშემცველს ხდის.

მთლიანობაში, 1950 წლიდან 2015 წლამდე, ჭიათურაში განთავსებულია მინიმუმ 6 მილიონი ტონა გამდიდრებული მადნის ნაჭრები და 9 მილიონი ტონა სამრეწველო ნარჩენები.⁵ ამ ნარჩენების დაგროვება ჭიათურის მთელ ტერიტორიას სანარმოო პროცესში რთავს და ამით მას ნიაღისეულის მოპოვებას უქვემდებარებს. მყარი ნარჩენების დაგროვება და საჯარო სივრცის ჩამორთმევა ერთმანეთთან მჭიდროდ გადაჭაჭვული პროცესებია.

თუმცა ჰაერისა და ნიადაგის დაბინძურება, მასშტაბითა და სოციოეკოლოგიური გავლენით, მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდება ჭიათურის ჰიდროქსელის დაბინძურებას, რომელიც მოპოვებითი ინდუსტრიის მიერ ბუნებრივი გარემოსთვის მიყენებული ზიანის პირველადი და უმთავრესი სახეობაა. „ჭორჭიან მანგანუმის სანარმოების წყალაღების პარამეტრების მოკლე ტექნოლოგიური დახასიათების მიხედვით“, „ერთი ტონა ნედლეულის გარეცხვისთვის საშუალოდ საჭიროა 3 კუბ. მეტრი წყალი“. ამ მონაცემზე დაყრდნობით, იგივე დოკუმენტი ასკვნის, რომ კომპანიის მიერ დაგეგმილი 2,660,000 ტონა ნედლეულის მოპოვებას 8 მილიონამდე კუბ. მეტრი ტექნიკური წყალი დასჭირდება.⁶ მანგანუმის გამდიდრება – მოპოვებულ მადანში მანგანუმის კონცენტრაციის ზრდა – ჭიათურაში „გრავეიტაციული სველი ტექნოლოგიური პროცესით“ მიმდინარეობს. მოპოვებული მადანი ფრაქციებად იშლება, „ირეცხება“ და „ცალკეულ კლასებად“ ილექება. პროცესის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც განსაკუთრებით ბევრ წყალს მოიხმარს, ცენტრალურ დამყვან ფაბრიკაში (ცდფ) მიმდინარეობს. წყლის დაბინძურების მთავარი კერაც სწორედ ცდფ-ა.⁷

5 სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასება ნარჩენების მართვის ეროვნული სტრატეგიისა (2016-2030) და სამოქმედო გეგმისათვის (2016 – 2020), სკოპინგის ანგარიში.

6 შპს „ჭორჭიან მანგანუმის“ სანარმოების წყალაღების პარამეტრების მოკლე ტექნოლოგიური დახასიათება.

7 შპს „ჭორჭიან მანგანუმის“ სანარმოების წყალაღების პარამეტრების მოკლე ტექნოლოგიური დახასიათება.

კომპანიის მიერ დასახელებული საშუალო მაჩვენებელი ეყრდნობა სანარმოო სქემას, რომლის მიხედვითაც, ტექნიკური წყალი წყალსადენებისა და სალექარების საშუალებით ინმინდება და მეორადი გამოყენებისთვის ისევ ფაბრიკა-ქარხნებს უბრუნდება. თუმცა ეს ინფრასტრუქტურა მთლიანად ამორტიზებულია, სალექართა უმრავლესობა კი მწყობრიდანაა გამოსული. ამის გათვალისწინებით, სავარაუდოა, რომ არსებულ სანარმოო პირობებში ერთი ტონა მადნის დამუშავებას გაცილებით უფრო მეტი წყალი სჭირდება, ვიდრე ამას ნახსენები დოკუმენტი ითვალისწინებს. მწყობრიდანაა გამოსული შლამსაცავიც, ურომლისოდაც სალექარების ნორმალურად ფუნქციონირება წარმოუდგენელია. ამას ადასტურებს „მწვანე ალტერნატივას“ ანგარიშიც, რომლის ავტორებიც წყალმომარაგების ინფრასტრუქტურის მდგომარეობას ვრცლად განიხილავენ და წერენ, რომ „ამჟამად ჭიათურის სამთო გამამდიდრებელი კომბინატის არცერთ გამამდიდრებელ ფაბრიკას არ გააჩნია მოქმედი გამწმენდი ნაგებობა, ხოლო ადრე არსებული შლამსადინარები მწყობრიდანაა გამოსული“ („მწვანე ალტერნატივა“, 2017).

არსებული ინფრასტრუქტურის პირობებში გამამდიდრებელი ქარხნების მიერ გამოყენებული ტექნიკური წყალი მეორადი მოხმარებისთვის სანარმოო პროცესში აღარ ბრუნდება და პირდაპირ ყვირილაში ჩაედინება. ჭერჭერობით უცნობია, რამდენად შეძლებს ახალი გამამდიდრებელი ქარხნის მშენებლობა ამ პრობლემის მოგვარებას, წლების განმავლობაში დაგროვებულმა შლამმა კი, ადგილობრივი ჰიდროქსელი შეუქცევადად დააბინძურა.

შედეგად, ყვირილაში მყარი ნაწილაკების კონცენტრაცია დასაშვებს რამდენიმე სიდიდის რიგით აღემატება. 2011 წელს გამოცემული სიღრმისეული აკადემიური კვლევის მიხედვით, რომელიც ჭიათურის ჰიდროქსელზე მანგანუმის მოპოვების გავლენას შეისწავლიდა, წყალში მანგანუმის დასაშვებზე 45-ჯერ მაღალი კონცენტრაცია გამოვლინდა (Caruso, B. S., Mirtskhulava, M., Wireman, M., Schroeder, W., Kornilovich, B., & Griffin, S., 2011). იმავე კვლევის მიხედვით, ჭიათურაში სასმელი წყლის ბიოლოგიური, ე-კოლის ბაქტერიით, დაბინძურებაც გამოვლინდა. მაშინდელი ცენტრალური გამამდიდრებელი ქარხნის ქვემოთ გაანალიზებულ ყველა, შვიდივე სინჯში რკინისა და მანგანუმის მკვეთრად მომატებული კონცენტ-

რაც იკვეთება. სტატია ყვირილის წყლის ყველა – „სასმელი, ეკონომიკური, კულტურული და ოჯახური“ მიზნით გამოყენების აკრძალვის რეკომენდაციასაც შეიცავს.

კიდევ ერთი სტატიის მიხედვით (მერაბ მირცხულავა, მაიკ უარმანი, 2011), ჭიათურის „გედაპირულ წყლებში მძიმე მეტალების ჭამური შემცველობის კვლევის შედეგების მიხედვით, მანგანუმისა და რკინის შემცველობა რგანის ლეღეში 5.4-ჯერ და 70-ჯერ აღემატება ამ მეტალების დადგენილ ნორმებს“. ამავე კვლევის მიხედვით, ქალაქის არაერთ უბანში „სასმელი წყლები მიკრობიოლოგიური მაჩვენებლების მიხედვით დაბინძურებულია, ეპიდემიური თვალსაზრისით არაკეთილსაიმედოა“.

2014 წელს გარემოს დაცვის სამინისტრომ „ჭორჭიან მანგანუმის“ მიერ გარემოსთვის მიყენებული ზიანი 357,364,708 ლარად შეაფასა. ზიანის დიდი ნაწილი, 324 326 434 ლარი, „ლიცენზიით სარგებლობისას მიწის ნაყოფიერი ფენის უკანონო მოხსნის და ნიადაგის დეგრადაციის, მდინარის დაბინძურებას“ დაუკავშირდა („მწვანე ალტერნატივა“, 2017).

ჭიათურაში ჰიდროქსელის დაბინძურების გზით ჩამორთმევა თუ მისაკუთრება, თავისი მასშტაბითა და ლოგიკით, ნეოლიბერალური სახელმწიფოს პირობებში „წყლის მიტაცების“ სამაგალითო შემთხვევაა (Sosa, Milagros, and Margreet Zwarteveen, 2012). „ჭორჭიან მანგანუმისთვის“ ლიცენზიის ხანგრძლივობის მანძილზე რეგიონის ამონურვადი წყლის რესურსების გადაცემა – მის მიერ მოსახლეობის წყლით უზრუნველყოფის ვალდებულების აღების სანაცვლოდ⁸ – იმეორებს მსოფლიოს არაერთ ნაწილში დადებულ მსგავს გარიგებებს ადგილობრივ ხელისუფლებასა და მულტინაციონალურ კომპანიებს შორის (Benjaminsen, Tor A., and Ian Bryceson, 2012). ასეთი შეთანხმებები, სადაც ჰიდროქსელი იმის კონტროლში ექცევა, ვისგან დაცვაც მას ყველაზე მეტად სჭირდება, ხშირად ადგილობრივი ბუნებრივი გარემოს რღვევის პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაბიჯია.

საცხოვრებელი გარემოს მანგანუმით საფრთხისშემცველად დაბინძურება იშვიათია – შესაბამისად, ჯანმრთელობაზე მანგანუმით დაბინძურებულ წყალსა თუ ჰაერთან შეხების გავლენაზე სულ რამდენიმე კვლევა ჩატა-

8 მკს „ჭორჭიან მანგანუმი“-ს სანარმოების წყალაღების პარამეტრების მოკლე ტექნოლოგიური დახასიათება.

რებულა. სამედიცინო ლიტერატურაში გამოყოფენ მანგანუმთან მოკლევადიან და ინტენსიურ ან გრძელვადიან და ქრონიკულ შეხებას (O’Neal, S. L., & Zheng, W., 2015). ორივე შემთხვევაში, რისკების უმრავლესობა ცენტრალური ნერვული სისტემისთვის მიყენებულ ზიანს უკავშირდება, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანია მანგანუმთან შეხების შესაძლო გავლენა სქესობრივ ჯანმრთელობაზე, ონკოლოგიური და სასუნთქი გზების დაავადებების რისკზეც.

ჭიათურაში ჩატარებული ეპიდემიოლოგიური კვლევის (მირცხულავა, მერაბ. უარმანი, მაიკ., 2011) მიხედვით, რომელიც წყლის დამოუკიდებელ შემონმებასაც მოიცავდა, მდინარე ყვირილა „გედაპირული წყლების დაბინძურებისაგან დაცვის სანიტარიული წესები და ნორმების მოთხოვნების თანახმად, მიეკუთვნება საგანგებოდ მაღალი ხარისხის დაბინძურების წყლის ობიექტებს“. ამავ კვლევის მიხედვით, „ნერვული სისტემის დაავადებები ჭიათურაში განსაკუთრებით მაღალია 15-დან 45 წლის ასაკამდე. ჭიათურაში ნერვული სისტემის დაავადებების, რადიკულიტისა და პარკინსონის დაავადების გავრცელება ქალებში რამდენადმე მაღალია, ფსიქიკური აშლილობების სიხშირე კი – მამაკაცებში ჭარბობს“. ეს დაავადებები მანგანუმთან შეხებით გამოწვეულ სიმპტომატიკას ემთხვევა, რაც მიუთითებს, რომ ჭიათურის მოპოვების პირდაპირი – მაღაროებსა და ქარხნებში დასაქმებულების შემთხვევაში – და არაპირდაპირი – ქალაქის მთლიან მოსახლეობაზე – გავლენა დაავადებათა რისკის მატებაზე დამატებით შესწავლას საჭიროებს. სამწუხაროდ, ეპიდემიოლოგიური მონაცემების თავმოყრასა და ანალიზს რამდენიმე პრობლემა აფერხებს – პაციენტთა დიდი ნაწილი ჩივილის შემთხვევაში ჭიათურას ტოვებს და სამედიცინო სერვისებს სხვაგან იღებს, ეროვნულ მონაცემთა ბაზა მხოლოდ რამდენიმე წელია არსებობს და გრძელვადიანი შედარების საშუალებას არ იძლევა, სამედიცინო ისტორიათა არქივი კი, ხშირად არაზუსტი და არასაკმარისად დეტალიზებულია.

ამგვარად, ჰაერის, ნიადაგისა და, რაც ყველაზე თვალშისაცემია, ჰიდროქსელის დაბინძურების გზით, ჭიათურაში მანგანუმის მოპოვება ჩამორთმევითი პროცესი ხდება, რომელშიც საერთო მოხმარებაში არსებული ბუნებრივი გარემო ნიაღისეულის წარმოების ნაწილი ხდება და იმ როლს კარგავს, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობის კვლავწარმოებაში

ასრულებდა – ბუნებრივი გარემო, მასშტაბური და მრავალმხრივი დაბინძურების შედეგად, არა სოციალური კვლავწარმოებისთვის აუცილებელი, არამედ მისთვის ხელისშემშლელ ფაქტორად გარდაიქმნება.

დასკვნა: ჩამორთმევა დაგროვების გარეშე?

პრობლემად რჩება წიაღისეულის მოპოვებასთან დაკავშირებული ინფორმაციის სიზუსტე, ხარისხი და სანდოობა. ამაზე ხშირად საუბრობენ ამ თემაზე მომუშავე სპეციალისტები და ორგანიზაციები („მწვანე ალტერნატივა“, EMC, 2016). პრობლემაა ისიც, რომ ბუნებრივი გარემოსთვის მიყენებული ზიანის სრულყოფილი და ზუსტი აღწერა და შეფასება, ჭიათურაში, წლებია ვერ ხერხდება, რადგან ამისთვის აუცილებელი მონაცემები ხელმისაწვდომი არაა, მათი დამოუკიდებლად შეგროვება კი შრომატევადი და ძვირადღირებული პროცესია („მწვანე ალტერნატივა“, 2019).

ბოლო წლებში, ისედაც მრავალფეროვან ჰარვისეულ ლექსიკონს, რომელიც „ჩამორთმევითა“ და „დაგროვებით“ ნაწარმოებ უსასრულო ტერმინებს შეიცავს, კიდევ ერთი შეემატა – „ჩამორთმევა დაგროვების გარეშე“ (Bin, Daniel, 2018). მათი აზრით, ვინც ამ ტერმინს იყენებს, „დაგროვება ჩამორთმევით“ იმ გაუმართლებელ ილუზიაზე დგას, რომ ჩამორთმევით პროცესი ავტომატურად დაგროვებითიცაა – რომ საერთო ან აუთვისებელი რესურსების კაპიტალისტურ ეკონომიკაში ჩართვა აუცილებლად კაპიტალის დაგროვებას უწყობს ხელს. ჭიათურაში, სადაც რესურსის მოპოვება პრიმიტიული მეთოდებით, გარემოსთვის მიყენებული უზარმაზარი ზიანის ხარჯზე მიმდინარეობს – თანაც ისე, რომ ნაწარმოები ეკონომიკური ღირებულება ბუნდოვანია და მულტინაციონალურ სივრცეში უკვალოდ ქრება – ეს კრიტიკა, ერთი შეხედვით, მწვავედ ისმის.

რისი თქმა შეიძლება ჭიათურის სამომავლო ტრანსფორმაციაზე მისი ისტორიის გათვალისწინებით? ექსტრაქტივისტული სტრუქტურები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სოციალურ კვლავწარმოებას ხელს უშლიან, თვითონ მდგრადობით გამოირჩევიან და მათ გარშემო მიმდინარე სოციოპოლიტიკური თუ ეკონომიკური ცვლილებების მიუხედავად, თავის ძირითად მახასიათებლებს ინარჩუნებენ. ეს ერთი შეხედვით წინააღმდეგობრივი

მახასიათებლები – ექსტრაქტივისტული სტრუქტურების, ერთი მხრივ, აშკარა კონფლიქტი სოციალურ კვლავწარმოებასთან, მეორე მხრივ კი, მათი უნარი, მოერგონ სხვადასხვა პოლიტიკურ სისტემას, ადაპტირდნენ ცვალებად მაკროეკონომიკურ გარემოსთან – ჭიათურის სამომავლო ტრანექტორიისთვის მნიშვნელოვან დაკვირვებასაც შეიცავს: რაც უფრო მეტი მანგანუმი გადამუშავდება ჭიათურაში, მით უფრო გამძაფრდება მოპოვებით გამოწვეული სოციალური და ეკოლოგიური კრიზისი, თუმცა, ამავე დროს, სულ უფრო რთულდება ალტერნატიული ეკონომიკური საქმიანობების წარმოებაც.

2019 წლის ბოლოს, სოფელ შუქრუთის მოსახლეობამ მადარობისკენ მიმავალი გზა კარვებით გადაკეტა. ისინი „ჭოროჭიან მანგანუმისგან“ უძრავი ქონებისთვის მიყენებული ზიანის კომპენსაციას ითხოვდნენ. მათი თქმით, სოფლის ქვეშ და მიმდებარედ მიმდინარე მოპოვებითი სამუშაოები – მძიმე ტექნიკის გადაადგილება, აფეთქებები – სახლებს საფუძველს აცლის, კედლებს ბზარავს და საძირკველს აზიანებს. კომპანიამ კომპენსაციის გაცემაზე უარი თქვა და განაცხადა, რომ ის „საბჭოთა პერიოდში სოფლის ქვეშ მიმდინარე მანგანუმის მოპოვებითი სამუშაოებით იყო გამოწვეული“. შუქრუთის შემთხვევა ჭიათურისთვის დამახასიათებელ რამდენიმე პრობლემას ერთდროულად წარმოაჩენს – ისტორიულად დაგროვებული და მიმდინარე ზიანის ერთმანეთისგან გარჩევა ხშირად რთულდება, ფაქტობრივი გარემოებების დამდგენი სანდო და დამოუკიდებელი კვლევითი ან აუდიტორული ორგანიზაციები არ არსებობს, სახელმწიფო კი პროცესში აქტიურად არ ერთვება. გარემოსა და მოსახლეობის საკუთრებისთვის მიყენებული ზიანი, სანდო მონაცემთა არარსებობა, ჩაურევლობის სახელმწიფო პოლიტიკა და მოპოვების ისტორიული რეჟიმების სოციო-ეკოლოგიური მემკვიდრეობა ერთმანეთთან გადაჭაჭვული, ერთმანეთით განპირობებული მოვლენებია. ექსტრაქტივისტულ თეორიულ ჩარჩოს, რომელიც მოქნილი და ინტერდისციპლინარულია, ამ გადაკვეთების უკეთ გამოვლენაში, მიდევნებასა და არტიკულირებაში ღირებული წვლილის შეტანა შეუძლია.

ბიბლიოგრაფია

- Jones, Stephen (April 2014). *Between ideology and pragmatism: social democracy and the economic transition in Georgia 1918-21*, Caucasus Survey Vol.1, No.2, 63-81.
- Lang, David Marshall (1962). *A Modern History of Soviet Georgia*. Greenwood Press.
- Suny, Ronald Grigor (1994). *The making of the Georgian nation*. Indiana University Press.
- ლი, ერიკ (2018). ექსპერიმენტი: საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია. პოეზია პრესი.
- Abramson, Rudy (1992). *Spanning the Century: The Life of W. Averell Harriman 1891-1986*. William Morrow & Company.
- Stier, Ken (2017). *The Dangers of Doing Business Abroad*, Miami Herald.
- Caruso, B. S., Mirtskhulava, M., Wireman, M., Schroeder, W., Kornilovich, B., & Griffin, S. (2011). *Effects of Manganese Mining on Water Quality in the Caucasus Mountains, Republic of Georgia*. *Mine Water and the Environment*, 31(1), 16–28. doi:10.1007/s10230-011-0163-3.
- Gellert, P. K. (2010). *Extractive Regimes: Toward a Better Understanding of Indonesian Development*. *Rural Sociology*, 75(1), 28–57. doi:10.1111/j.1549-0831.2009.00001.x.
- Gago, V., & Mezzadra, S. (2017). *A Critique of the Extractive Operations of Capital: Toward an Expanded Concept of Extractivism*. *Rethinking Marxism*, 29(4), 574–591. doi:10.1080/08935696.2017.1417087.
- Bunker, S.G. and P. Ciccantell. (2005). *Globalization and the Race for Resources*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Hobsbawm, Eric (1996). *The Age of Revolution: 1789-1848*. Vintage Books. 1996.
- Linares, Alvaro Garcia (2013). *Once Again on So-called "Extractivism"*. MRonline.
- Cook, Linda J. (1993), *The Soviet social contract and why it failed: welfare policy and workers' politics from Brezhnev to Yeltsin*. Vol. 86. Harvard University Press, P.168.
- International Business Publications (2013). *"Georgia: Country Study Guide"*.
- Perreault, Tom (2013). *"Dispossession by accumulation? Mining, water and the nature of enclosure on the Bolivian Altiplano"*. *Antipode* 45, no. 5: 1050-1069.
- Sosa, Milagros, and Margreet Zwarteveen (2012). *"Exploring the politics of water grabbing: The case of large mining operations in the Peruvian Andes"*. *Water Alternatives* 5, no. 2: 360.
- Benjaminsen, Tor A., and Ian Bryceson (2012). *"Conservation, green/blue grabbing and accumulation by dispossession in Tanzania"*. *Journal of Peasant Studies* 39, no. 2 (2012): 335-355.

O'Neal, S. L., & Zheng, W. (2015). Manganese Toxicity Upon Overexposure: a Decade in Review. *Current environmental health reports*, 2(3), 315–328. doi:10.1007/s40572-015-0056-x.

Bin, Daniel (2018). *“So-called accumulation by dispossession”*. *Critical Sociology* 44, no. 1: 75-88.

თამარ ჯებაშვილი (2016). *ჭიათურის მანგანუმის საბადოს გეოლოგია და შლამებით დაბინძურებული მდინარე ყვირილას წლების გეოეკოლოგიური მონიტორინგი*, ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ფაკულტეტი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რევაზ ქლიავა (2019). ნეოექსტრაქტივიზმი და „მწვანე გეოპოლიტიკა“ ლათინურ ამერიკაში. EMC. 25 სექტემბერი 2019.

„მწვანე ალტერნატივა“ (2019). *„ჯორჯიან მანგანუმი – კომპანიის პროფილი“*.

„მწვანე ალტერნატივა“ (2017). *„საქართველოს მინერალური მმართველობის აქტუალური საკითხები“*.

„მწვანე ალტერნატივა“ და EMC (2016). *წილის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის პრობლემები*. საჯარო პოლიტიკის ნარკვევი, ივლისი, 2016.

ნინო გუჯარაიძე, „მწვანე ალტერნატივა“ (2019, დეკემბერი). *გარემოს მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა საქართველოში*.

ნათია ამირანაშვილი (2015). *დაბინძურებული ჰაერი და წყალი – დისკუსია ჭიათურის ეკოლოგიურ პრობლემებზე*, „ლიბერალი“.

მერაბ მირცხულავა, მაიკ უარმანი (2011). მანგანუმის სამთო წარმოებასთან დაკავშირებული მეთალებით დაბინძურების, ეკოლოგიური და ადამიანის ჯანმრთელობის რისკების შეფასება ჭიათურაში (საქართველო).

პირველი არხი (2019). *„ჯორჯიან მანგანუმის“ სპეციალური მმართველი აცხადებს, რომ სატვირთო ავტომობილების ნაცვლად, ტვირთს რკინიგზით გადაიტანენ*.